

Tyrannmördarnas gyllene dolkar – världens dyraste antika mynt

Under hösten 2020 bjöd auktionsföretaget Roma Numismatics Ltd ut en *aureus*, ett romerskt guldmynt, till försäljning. Myntet är slaget av Marcus Junius Brutus och Quintus Servilius Caepio någonstans i Grekland och dateras till sensommaren/hösten år 42 f.v.t. På åtsidan syns ett porträtt av Marcus Brutus; på frånsidan två dolkar, en *pileus* (ett slags luva) och inskriften EID MAR. Myntet klubbades för summan 2,7 miljoner pund, i runda slängar 30 miljoner kronor. Det är därmed det dyraste antika mynt som

någonsin sålts på auktion. Varför då denna smått hårresande summa? Klart är att det är ett extremt ovanligt mynt som hör samman med en av världshistoriens mest kända händelser.

Bakgrunden torde vara välkänd. Julius Caesar mördas vid senatens sammanträde den skickelsediga dagen 15 mars, *idus martiae*, år 44 f.v.t. De sammansvurna har dock underskattat Caesars allierades beslutsamhet och den döde diktatorns stöd bland Roms befolkning. Tumult utbryter vid begravningen och mördarna tvingas fly

Aureus med Idus martiae-motivet, den ena av de tidigare två kända, från Tyska Bundesbank. Foto: Deutsche Bundesbank, Numismatische Sammlung, inv.-nr. 0292/93.





De första denarerna anses numera ha slagits under andra puniska kriget, runt 211 f.v.t. Bilderna på denarerna var sedan i princip oförändrade under de första hundra åren. Foto: Uppsala universitets myntkabinett.

till Grekland. Där samlar de sina styrkor inför kraftmätningen med Octavianus och Marcus Antonius. Inför slaget vid Filippi behöver Brutus och Cassius förstas försäkra sig om sina truppers lojalitet, och det enda raka sättet att göra detta är att betala dem med klingande mynt. Därför ser man också till att plundra de grekiska provinserna ordentligt för att skrapa ihop guld och silver att slå mynt av. Det här myntet är ett av dem – ett av hittills bara tre kända exemplar.

Romerska legionärer betalades i silvermynt, denarer. Denarerna med det här motivet är tämligen välkända, om än inte vanliga – till dags dato är ett knappt 90-tal kända. Guldmynten har alltså varit betydligt mer sällsynta: det här är det enda som inte finns i en museisamling, av de två tidigare kända exemplaren finns ett i Deutsche Bundesbanks samlingar i Frankfurt am Main, det andra på British Museum

i London. Det mynt som nu kom ut på auktionsmarknaden har en rätt intressant historia. Det tillhörde en viss Marie Alvine Irma von Bonstetten (1893–1968), och kom ursprungligen från samlingar tillhöriga hennes anfader Gustave Charles Ferdinand von Bonstetten (1816–1892), hovman vid den österrikiske kejsaren Ferdinand I:s hov, framstående kännare av antikviteter, samlare och forntidsforskare. Myntet har som synes en lång historia som samlarföremål, långt efter att det tillverkades som betalningsmedel.

EN BIT I ETT STORT PUSSEL

Det här myntet bidrar också med ny kunskap om hur den här myntserien tillverkats. Mynt tillverkas i allmänhet med så kallade stampar (det förekommer under antiken att mynt gjuts, men det är tämligen ovanligt). Stamparna är massiva metallstycken med myntets bilder i negativ på ena sidan. Man lägger en metallbricka man vill tillverka ett mynt av mellan stamparna och slår till på den som ligger överst, så metallbrickan blir präglad till ett mynt. Nu för tiden görs detta förstas i maskiner, men långt fram i modern tid har det varit en manuell hantering. Och spåren av detta syns på mynten: ibland hamnar de snett mellan stamparna, ibland har de hoppat till när man varit tvungen att slå till två gånger, och så vidare.

Framför allt slits stamparna snabbt när man slår stora mängder mynt, vilket syns tydligt på myntbilderna. Med den kunskapen kan man upprätta relativa kronologier för när antika mynt slagits, vilket är praktiskt i och med att det inte nödvändigtvis står något årtal på dem. Detta kan vi göra genom att undersöka myntbilderna noga: vi kommer då gissningsvis

att se att somliga mynt ser bra ut, de har antagligen slagits med nya stampar och måste då ha slagits i början av tillverkningsprocessen, andra mynt som slagits med slitna stampar måste alltså ha slagits senare, och så vidare. I det här fallet kan man se att myntet är slaget med ”stamp A”, ganska sent i tillverkningen, och ger tidigare saknad information om hur stamparna använts.

ETT STYCKE PROPAGANDA?

Idus martiae-mynten är ovanliga även i ett annat avseende. Lite slarvigt sägs det ibland att romerska mynt fungerade som ”propaganda”. Ordet propaganda bör förstås, som alla moderna termer, användas med försiktighet när man talar om antika samhällen. I själva verket kan vi nog bara säga att romerska mynt fungerade på det sättet i ganska få fall. De första romerska mynten slås under 200-talet f.v.t.; denaren, romarnas första ”egna” silvermynt, som sedan skulle bli deras standardvaluta i omkring 500 år, anses numera ha tillkommit under andra puniska kriget. Under de första 100 åren är bilderna på de här mynten mycket enhetliga: de pryds på ena sidan av gudinnan Romas porträtt, på andra sidan av en avbildning av dioskurerna till häst, eller ibland gudinnan Luna i ett tvåspann.

Under det sista århundradet f.v.t. dyker det dock plötsligt upp en lång rad nya bilder på mynten. Synbarligen inser Roms äregiriga politiker att det här är ett massmedium som kan användas inte bara för att köpa väljare utan också för att kom-

Höger: Caesar porträtterad som ”diktator för evigt” på en denar slagen våren 44 f.v.t., kanske bara veckor före hans död. Foto: Uppsala universitets myntkabinett.



Aeneas med palladiet, den legendariska trästatyetten av Athena, och med sin far Anchises på axeln, på ett av Julius Caesars mynt. Foto: Uppsala universitets myntkabinett.

municera med dem. Myntbilderna under senrepubliken är oerhört varierande; ett återkommande tema är myntmästarnas förfäder och deras insatser för staten – ett slags ”familjemonument”. Men propaganda, åtminstone om vi med det menar



subjektiva kommentarer till dagsaktuella händelser, är mycket ovanliga. Julius Caesar är en föregångare i detta avseende och uttrycker systematiskt sina maktanspråk med hjälp av myntbilderna. Han är till exempel den förste romare som avporträtteras på mynt under sin livstid. Ett ofta förekommande motiv på hans mynt är Aeneas som flyr från det brinnande Troja, bärande sin far Anchises på axeln, en bild som anspelar på att Caesar hävdade att han härstammade från Aeneas och som förstas skrev in Caesar i den romerska mytiska förhistorien. Och när han år 44 f.v.t. lät sig utnämnas till diktator på livstid slogs också mynt med Caesars porträtt och inskriften CAESAR DICT(ator) PERPETVO – "Caesar, diktator för evigt".

Och efter mordet på Caesar låter alltså tyrannmördarna slå de här mynten med bilden av två dolkar, en *pileus* – en huvudbonad som var de frigivnas symbol, den brukade ges till slavar som frigavs – och inskriften EID MAR – "på idus martiae". Här har vi ett budskap som dels tydligt anspelar på en dagsaktuell händelse och dels också gör ett uttalande som knappast kan missförstås: med sina dolkar har de sammansvurna den 15 mars återställt medborgarnas frihet. Här, om kanske ingen annanstans i de romerska myntens bildvärld, kan vi kanske ändå tala om "propaganda". Och det är förstås lite av en ironi, efter Caesars alla triumfatoriska myntbilder, att det mest berömda och explicita exemplet på "myntpropaganda" skulle slås efter mordet på honom själv, av hans banemän.

FÖR VEM?

Att säga att bilden av tyrannmördarnas dolkar slogs som propaganda är en sak,

men kan vi då vara säkra på att omgivningen uppfattade vad Brutus och Cassius ville säga? Här har diskussionernas vågor gått lite fram och tillbaka; länge ansågs det som närmast självklart att romarna läst sina mynt närmast som dagstidningar eller kanske snarare officiella kommunikéer; andra forskare har istället argumenterat för att romarna nog inte tittade mer på sina mynt än vad vi gör idag. Men skulle romarna ha gjort sig omaket att utforma dessa intrikata myntbilder om de inte ansett att dessa fyllde en funktion? Och i just det här fallet har vi en indikation på att omgivningen lade märke till motivet: historikern Cassius Dio nämner långt senare i sin redogörelse för inbördeskriget specifikt att Brutus "präglade på de mynt som tillverkades sin egen bild, en luva och två dolkar, för att med dem och med inskriften visa att han och Cassius hade befriat republiken" (Cassius Dio 47:25).

Vem slogs nu det här myntet för? Denarerna slogs nog med all sannolikhet som lön till Brutus och Cassius soldater. Men guldmynten? Vi vet också att flera senatorer var litet tveksamma efter mordet; vilken sida skulle de välja? Kanske slogs de här mynten för att hjälpa dem på traven eller för att försäkra sig om lokalt stöd. Det var i alla fall ett värdefullt mynt – en aureus motsvarade under tidigt 100-tal v.t. ca en månadslön för manuellt arbete.

Myntet är alltså ett objekt som kastar ljus över flera aspekter av den romerska historien, både mer generella frågor och en av historiens mest välkända händelser. Prislappen säger en hel del om Caesar och tyrannmordets närmast mytiska ställning i vår tids kulturarv och om hur åtråvärt det är att bokstavligen äga en bit av det.



Mordet på Caesar i senaten, här i målaren Vincenzo Camuccinis (1771–1844) dramatiska tolkning. Museo di Capodimonte, Neapel.

LÄSTIPS

En levande bild av mordet på Caesar och dess efterverkningar tecknas av Barry Strauss i *The Death of Caesar: the story of history's most famous assassination* (i svensk översättning av Allan Klynne som *Mordet på Caesar: berättelsen om historiens mest välkända attentat*, 2016). Portalverket om hur myntbilder kom att användas i dagspolitiken under senrepubliken är fortfarande Paul Zankers *Augustus und die Macht der Bilder* (i engelsk översättning av Alan Shapiro som *The power of images in the age of Augustus*, 1988). En nyligen utkommen, lättillgänglig översikt över ämnet finns att läsa i Clare Rowans *From Caesar to Augustus (c. 49 BC–AD 14): using coins as sources*, 2019. Idén om myntbilder som familjemonument lanserades av Andrew

Meadows och Jonathan Williams i artikeln ”Moneta and the monuments: coinage and politics in Republican Rome” i *The Journal of Roman Studies* 91, 2001. En länk till en översikt över idus martiae-mynten, bland annat med de tre exemplaren i guld, kan du hitta på Medusas Facebook-sida.



Ragnar Hedlund är fil. dr i antikens kultur och samhällsliv vid Uppsala universitet och förste antikvarie vid Uppsala universitets myntkabinett.